

Ammattikorkeakoulujen Open Access –hanke
Verkkokirjasto Theseuksen toimintaraportti
Anna-Kaisa Sjölund
Espoo 11.12.2009

Open Access-hanke

Open Access -ajattelun mukaisesti toiminnan lähtökohtana on ollut yhteiskunnallinen vaikuttaminen tuottamalla ammattikorkeakouluissa karttuvaa tietoa avoimesti saataville. Hankkeen tarkoituksena on ollut aiempaa paremmin tuoda tuota tietoa verkkoon työelämän ja muiden yhteiskunnan tahojen hyödynnettäväksi. Tavoitteena on ollut toteuttaa verkkolehden ja verkkokirjaston muodostama kokonaisuus, joka yhtäältä pohtii ja edistää ammattikorkeakouluissa tehtävää tutkimusta, toisaalta tiedottaa siitä ulospäin sekä kolmanneksi tallettaa sen mahdollisimman hyvin saavutettavaksi hamaan tulevaisuuteen. Hanketta ovat rahoittaneet opetusministeriö sekä ammattikorkeakoulut.

Organisaatio

Hankkeen ohjausryhmään vuonna 2009 kuuluivat:

rehtori Jorma Niemelä, Diak, ARENEn edustaja, puheenjohtaja
vararehtori Lea Ryyänen-Karjalainen, Metropolia
rehtori Tapio Varmola, SeAMK, asiantuntijajäsen
kehityspäällikkö Totti Mäkelä/ Kimmo Koivunen, CSC, pysyvä asiantuntijajäsen
kirjaston johtaja Tarja Koskimies, SeAMK, AMKIT konsortio
tietopalvelupäällikkö Ulla Ohvo, Etelä-Karjalan AMK, asiantuntijajäsen
ylitarkastaja Anne Luoto-Halvari, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto, OPM
kehittämispäällikkö Tarja Takaranta, AMKIT konsortio
tietohallintopäällikkö Timo Pirttilä, Kymenlaakson AMK
yliopettaja Kari Salo, SeAMK
tutkimuspäällikkö Minna Kivipelto, SeAMK

Hankekoordinaattorina ja verkkolehden käynnistäjänä toimi FT Juhana Lahti 15.3.2007- 31.8.2008. Juhana Lahden jälkeen verkkolehti Osaajaa luotsasi viestintäsuunnittelija Marie Mattila 1.11.2008 - 7.8.2009 ja 3.8.2009 - 31.12.2009 kansainvälistenasioiden suunnittelija Maria Loukola. Hallinnollisena koordinaattorina Seinäjoen ammattikorkeakoulussa ovat toimineet kehityspäällikkö Taru Kiuru 1.3.2007- 30.9.2007??, kehityspäällikkö Hanna-Mari Rintala 1.10.2007- 31.1.2009 ja tutkimuspäällikkö Minna Kivipelto 1.2.2009-31.12.2009. Verkkokirjasto Theseusta hankkeessa on koordinoitunut kirjastosuunnittelija FM Anna-Kaisa Sjölund.

Verkkokirjasto Theseus

Toiminta

Verkkokirjaston toteuttamisesta tehtiin yhteistyösopimus Arene ry:n ja Kansalliskirjaston kanssa. Sopimus allekirjoitettiin tammikuussa 2008 ja se tehtiin viideksi vuodeksi. Sopimusta tarkistettiin 3.12.2008 vuoden 2009 osalta, jolloin kaikki ammattikorkeakoulut ottavat Theseuksen käyttöön.

Kansalliskirjasto vastaa Theseuksen teknisestä toteutuksesta, ylläpidosta sekä palvelintilasta. Theseuksen toteutus on lähes identtinen Kansalliskirjaston Doria -julkaisuarkiston kanssa. Testikäyttö aloitettiin syksyllä 2008 ja kaikkien ammattikorkeakoulujen käytettävissä Theseus on ollut keväästä 2009 asti.

Theseuksen kehitystyöhön osallistui 11 hanketta pilotoivaa ammattikorkeakoulua: Arcada, Haaga-Helia, Jyväskylä, Kemi-Tornio, Lahti, Laurea, Metropolia, Piramk, Samk, SeAmk sekä Turku. Pilottikorkeakoulujen ja Kansalliskirjaston kanssa on tavoitteen mukaisesti päätetty Theseuksen noudattamasta hierarkiasta sekä sovittu yhteisesti opinnäytteiden kohdalla käytettävistä metatiedoista. Pilottiryhmä kokoontui kaikkiaan kymmenen kertaa vuosien 2007-2009 aikana, minkä lisäksi korkeakoulujen edustajat osallistuivat aktiivisesti kehitystyöhön sähköisten medioiden (wiki, sähköposti) välityksellä.

Julkaisulupaa ja tekijänoikeuksien käsittelyä varten hankkeen ohjausryhmä asetti Lea Ryynänen-Karjalaisen johdolla toimineen lupatyöryhmän. Ryhmä päätyi suosittamaan Creative Commonsin lisäämistä theseus.fi -palvelun yhteyteen.

Myös pilottikorkeakoulut käsitelivät opiskelijoilta pyydettyä julkaisulupaa sekä Creative Commons -lisensointia. Pilottikirjastojen työpanos oli merkittävä laadittaessa opiskelijoille ohjeistusta sekä Theseuksen käyttöehtosopimusta eri kieliversioineen. Käyttöehtosopimus ja Creative Commonsin liittäminen Theseukseen hoidettiin lakitoimisto Turre Legal Oy:n toimesta. Creative Commons – lisensoinnista järjestettiin ammattikorkeakouluille kolme koulutustilaisuutta, marraskuussa 2008 sekä tammikuussa ja elokuussa 2009.

Hankeella oli mahdollisuus tarjota korkeakouluille audiovisuaalisen materiaalin suoratoistoa CSC:n streamaus-palvelun kautta. Korkeakouluille lähetettiin kysely palvelun tarpeesta ja neljä korkeakoulua (Humak, Lahti, Metropolia amk ja Saimaa amk) ilmoitti kiinnostuksesta palvelua kohtaan. CSC tuotti toukokuussa 2009 palvelun Theseuksen yhteyteen. Streamaus -palvelu on korkeakoulujen käytössä hankekauden loppuun. Hankekauden jälkeen korkeakouluilla on mahdollisuus jatkaa sopimusta CSC:n kanssa.

Kansalliskirjasto tuottaa Theseukseen oman tallennuslomakkeen rinnakkaisjulkaisuja varten. Rinnakkaisjulkaisut tallennetaan Theseukseen ammattikorkeakoulujen kirjastojen toimesta. Kansalliskirjaston kanssa sovittiin, että lomake on käytettävissä vuoden 2009 loppuun mennessä.

Theseus.fi -sivuston ylläpito puhtaalla html-koodilla osoittautui työlääksi sivuston kasvaessa. Ohjausryhmä päätti kilpailutuksen jälkeen hankkia julkaisujärjestelmän Proactum Oy:ltä. Proactumin tarjoama Liferay open source -ohjelmalla laadittu julkaisujärjestelmä tarjoaa helpon ja monipuolisen portaaliratkaisun verkkokirjaston käyttöön. Portaalissa voi hyödyntää sosiaalisen median palveluja ,

kuten Twitter sekä Amkit -konsortion tulevien projektien viestintää ja dokumentointia. Theseus.fi – sivusto siirtyy Seinäjoen palvelimelta ylläpidettäväksi Amkit -konsortion kotikorkeakouluun.

Suunnittelija laati ohjausryhmän pyynnöstä Open Access-toimintaa koskevan julkilausumaehdotuksen jatkokäsittelyä varten. Open Access-julkilausuma hyväksyttiin Arene ry:n kokouksessa 13.10.2009 ja annettiin tiedoksi korkeakouluille Arene ry:n toimesta.

Tulokset

Ammattikorkeakoulut ovat yhdessä tuottaneet opinnäytteille ja tutkimusjulkaisuille verkkokirjaston vuosina 2008-2009. Verkkokirjasto Theseukseen talletetaan vuosittain lähes 20 000 ammattikorkeakoulujen opinnäytettä. Theseuksen avulla on pyritty mielekkäällä tavalla ratkaisemaan opinnäytteiden saavutettavuus, säilytys sekä varastointi.

Theseuksen käyttöönottoon liittyvistä tehtävistä ja rooleista sovittiin seuraavasti: Amkit -konsortion osalle varattiin hallintavastuu Theseuksesta hankekauden päätyttyä. Verkkokirjaston palvelun tarjoaja on ammattikorkeakoulujen rehtorien neuvosto Arene ry. Pääkäyttäjän oikeuksien hallinta on Kansalliskirjastolla sekä hankekauden aikana suunnittelijalla, jatkossa Amkit -konsortion nimeämällä henkilöllä. Kansalliskirjasto antaa ammattikorkeakouluille sopimuksen mukaisesti koulutusta koskien Theseuksen tallennusalueen teknisiä kysymyksiä ja kokoelmien hallinnointia.

Theseuksen tallennusalueena käytetään avoimeen lähdekoodiin perustuvaa DSpace -ohjelmistoa. Tallennusalueen ja palvelintilan Theseukselle on toimittanut Kansalliskirjasto. Keskeisinä tavoitteina projektissa on ollut, kuten kaikissa digitaalisissa kirjastoissa, saavutettavuus, käyttäjäystävällisyys, joustavuus sekä muunneltavuus.

Verkkokirjasto Theseuksen käyttäjille tarjotaan myös mahdollisuutta valita Creative Commons –lisenssi tekijänoikeuksien hallitsemiseksi verkossa. Creative Commons lisensoinnin liittäminen Theseukseen on ollut vaativaa niin teknisesti kuin henkisestikin. Creative Commons on uusi asia, joka on herättänyt vastustusta jonkin verran.

Creative Commonsin liittämisellä Theseukseen on huomattava historiallinen merkitys maamme Open Access- toiminnan edistämiseksi. Millään muulla julkisensektorin toimijalla tai korkeakoulutaseista koulutusta tarjoavalla organisaatiolla ei ole Creative Commonsia käytössä. Yhtä laajasti Creative Commonsia Suomessa hyödynnetään yrityssectorilla, Sanoma Osakeyhtiössä.

CSC toimitti streamaus-palvelun sopimuksen mukaisesti ja se on ollut korkeakoulujen käytettävissä toukokuusta 2009. Käyttö oli odotettua vaisumpaa, syynä tähän on syöttöprosessin kompleksisuus. Käyttäjäystävällisempi

Tunnistautumisessa theseus.fi –palveluun hyödynnetään Shibboleth-ohjelmistoa. Hankkeen myötä ammattikorkeakoulujen yhteinen päätös ottaa käyttöön sähköisen tunnistautumisen Shibboleth/SAML- käyttäjätunnistusjärjestelmä on merkittävä avaus korkeakoulujen yhteisten palveluiden kehittämiseksi.

CSC:n koordinoima Haka-luottamusverkosto on solminut yhteistyösopimuksen muiden pohjoismaiden korkeakoulujen luottamusverkostojen kanssa, jonka myötä myös muiden pohjoismaisten korkeakoulujen tarjoamia palveluja on mahdollista hyödyntää Hakan kautta.

Kyseessä on Kalmarin unioniksi nimetty pohjoismaisten korkeakoulujen luottamusverkostojen konfедераatio, joka mahdollistaa kirjautumisen yhdellä tunnukseella mukana olevien korkeakoulujen palveluihin ja oppimisalustoihin. Tällä hetkellä Suomesta mukana on Helsingin yliopisto, lisäkäyttäjiä kaivataan. Käyttö on mahdollista shibboleth/SAML2 -tekniikalla.

Rinnakkaisjulkaisujen syöttölomake valmistuu vuoden 2009 loppuun mennessä, jolloin Kansalliskirjasto toimittaa osa-projektista erillisen raportin.

Tiedottaminen Theseuksesta on hoitunut pitkälti wikin, www-sivuston sekä esittelyjen välityksellä. Theseus.fi -sivustolla on XTheseus Twitter, minkä avulla on välitetty Open Accessia koskevia uutisia Suomesta ja muualta maailmasta. Syyskuussa 2009 ammattikorkeakoulukirjastoille toimitettiin 14 250 esitettä ja 777 julistetta eri kieliversioina. Lokakuussa viikolla 43 vietettiin kansainvälistä Open Access-viikkoa.

Kansainvälisesti Open Access -hanke ja Theseus ovat olleet hyvin esillä. Suunnittelija on esitellyt hanketta sekä Theseusta Edinburghissa 30.7. - 1.8.2008 Repository Fringe- konferenssissa sekä posterilla Atlantassa 17.5. - 21.5.2009 Open repositories -konferenssissa. Kansainvälisiä yhteyksiä on luotu Iso-Britanniassa UKOLN, Bathiin, BioMedCentraliin Lontoossa, Nottinghamin yliopistoon Driverin yhteydessä, Ruotsiin Lundin yliopistoon sekä Sveriges Lantbruks Universitetiin Uppsalaan sekä Leuvenin yliopistoon Belgiassa.

Theseus on ollut mukana DELOS -yhteisössä ja Theseus on mukana eurooppalaisten tieteellisten julkaisuarkistojen portaalissa Driverissa. Driverissa on vapaasti löydettävissä yli miljoona julkaisua 250 julkaisuarkistosta 29 eri maasta. Theseuksessa oleva materiaali löytyy niimikään OPENDOAR hakemistosta, joka on maailmanlaajuinen tieteellisten open access julkaisuarkistojen hakemisto, <http://www.opendoar.org/index.html>. Hakemistosta saa myös tilastolliset tiedot julkaisuarkistojen käytöstä maittain ja kieliryhmittäin sekä materiaalista ja materiaalin laadusta.

Suositus jatkotoimenpiteiksi

Verkkokirjasto on edennyt hyvin hankkeen osakokonaisuutena. Se on saavuttanut sille asetetut tavoitteet ja osittain myös ylittänyt ne. Theseuksen tavoitteena hankekauden päättyessä oli hoitua ammattikorkeakoulujen opiskelijoiden sekä henkilökunnan toimesta. Sähköinen asiointi helpottaa huomattavasti käyttäjähallintaa. Itsearkistointi alkuvaiheen jälkeen tulee vähentämään opinnäytteisiin kohdistunutta työmäärää kirjastoissa.

Kansalliskirjaston kanssa tehty viisivuotinen sopimus takaa palvelimen ja teknisten muutosten hallinnan. Verkkokirjaston toiminta on suunniteltu siten, että jatkossa se pystytään hoitamaan ammattikorkeakoulujen kirjasto- ja opetushenkilöstön sekä opiskelijoiden voimin.

Theseuksen kehittäminen laajempaan julkaisutoiminnan ja oppimateriaalien tallennuspaikkana on suositeltavaa. Oppimateriaalit ja niiden helpompi saavutettavuus julkaisuarkistojen välityksellä ovat kehitteillä jo Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Julkaisuarkistojen ja oppimateriaalustojen yhdistäminen mielekkäiksi ja käyttäjälähtöisiksi oppimis- ja opiskeluympäristöiksi on erittäin suositeltavaa. Yhteistyö muiden eurooppalaisten toimijoiden kanssa on tarpeellista.

Belgialaisella @mire co:lla on käynnissä projekti, jonka tavoitteena on yhdistää Moodle oppimateriaalista ja DSpace -julkaisuarkisto oppimateriaalustojen hallintajärjestelmäksi. Idea on mielenkiintoinen ja sen kehittymistä tulee seurata ja hyödyntää saavutettuja tuloksia myös Theseuksessa.

Tämä kaikki kasvattaa Theseusta alkuperäisestä, mutta se ei ole huono asia. Etenkään silloin, jos kokonaisuus säilyy koulutuksen ja tutkimuksen käsitteiden alla.

Erityisen tärkeänä on pidettävä yhteistyötä julkaisuarkistojen käyttäjien ja kehittäjien kesken, myös EU-tasolla. Kirjastojen rooli on tärkeä, mutta yhtä tärkeä on myös korkeakoulujen opetushenkilökunnan ja opiskelijoiden rooli palvelun toimivuudessa. Kansalliskirjaston tärkeimpänä tehtävänä on koota yhteen julkaisuarkistojen kehittäjiä eri sektoreilta ja tarjota puitteet Open Access -toiminnan eteenpäin viemiselle.